

Novák László Ferenc

Az Alföld szülötte Petőfi és Nagykőrös

Petőfi Sándor több versében kifejezi szeretetét, ragaszkodását a Kárpát-medence legnagyobb kiterjedésű tájegysége, a Nagy Magyar Alföld, közelebről a Duna–Tisza köze iránt. Talán a legmegkapóbb érzelmi kötődése „Az alföld” című versében nyilatkozik meg:¹

*Mit nekem te zordon Kárpátoknak
Fenyvesekkel vadregényes tája!
Tán csodállak, ámde nem szeretlek
S képzetem hegy-völgyedet nem járja.*

*Lenn az alföld tengersík vidékin
Ott vagyok honn, ott az én világom;
Börtönéből szabadúlt sas lelkem/
Ha a rónák végtelenjét látom.*

*Felröpülök ekkor gondolatba
Túl a földön felhők közelébe,
S mosolyogva néz rám a Dunától
A Tiszáig nyúló róna képe.*

[...]

A Nagy Magyar Alföld sík vidéke Petőfi korában még álomi táj volt. A Tisza és mellékfolyói – Bodrog, Berettyó, Körösök, Hortobágy – méltóságosan nagy kanyarulatokat téve folydogáltak a rónaságon, vizükkel táplálva a Rétköz, Hortobágy, Kis- és Nagy-Sárrét dús fűvű rétföldjét, amely életben tartotta a ma már képtelennek tűnően gazdag állat- és növényvilágot, a füves pusztákon legelésző hatalmas méneseket, gulyákat, juhnyájakat pásztoraikkal, csikósaikkal, gulyásaikkal, juhászokkal, vagy a vizek, vizenyős-lápos részek halászaival, rákásaival, pákásaival.² A Duna vizével táplálta a Duna–Tisza köze Homokhátságát, amelyet északnyugaton turjános, mocsaras, tavas vidék határol, s itt folyik déli irányba a Kígyós-ér, s elvész az Őrjeg mocsarában.

Petőfi szülőföldjéhez ragaszkodott erősebben, közelebről a Duna–Tisza közti Homokhátságához, amely gyermekkori élményvilágát, s később vonzalmát alapozta és határozta meg:

¹ Petőfi Sándor, 1923, 225.

² Ezzel kapcsolatban az Alföld jeles kutatójának, Györfly István néprajztudós jelentősebb munkáira hívjuk fel a figyelmet: Györfly István, 1942; Györfly István, 1943.

*Itt születtem én ezen a tájon
Az Alföldi szép, nagy rónaságon,
Ez a város születésem helye,
Mintha dajkám dalával vón tele,
Most hallok e dalt, elhangzott bár:
„Cserebogár, sárga cserebogár!”*

*Ugy mentem el innen, mint kis gyermek
S mint meglett ember úgy jöttem meg.
Hej. Azóta húsz esztendő telt el
Megrakodva búval és örömmel...
Húsz esztendő... az idő hogy lejár!
„Cserebogár, sárga cserebogár!”*

[...]

*Gyermek vagyok, gyermek lettem újra,
Lovagolok fűzfá sípót fújva,*

[...]

*Megkondúl az esti harang szó,
Kifáradt már a lovas és a ló,
Hazamegyek, ölébe vesz dajkám,
Az altatódal hangzik ajkán,
Hallgatom, s félálomban vagyok már...
„Cserebogár, sárga cserebogár!”*

– írja Kiskunfélegyházán 1848. június elején a „Szülőföldemen” című versében³ Petőfi Sándor, s szülővárosának vallja a várost, emlékezve az altatódalra is, amelyet kecskeméti rokona énekelt neki kisgyermekkorában.

Az irodalomtörténeti kutatás nem Kiskunfélegyházát, hanem Kiskőröst tekinti a költő szülőhelyének.⁴ Petőfi és Nagykőrös kapcsán egy érdekes dologra szükséges a figyelmet ráirányítanunk. Jóllehet Nagyszalontán született Arany János, Nagykőröst a költő városának tekintjük, hiszen nemzetünk kiválósága kilenc évet töltött az önkényuralom nehéz éveiben, 1851–1860 között a nagykőrösi Református Főgimnáziumban, ahol magyart és latint tanított. A nagykőrösi években, a kiváló tudós tanártársak között – a történész Salamon Ferenc, Szilágyi Sándor, a klasszika-filológus, bibliográfus Szabó Károly – született meg a balladakorszaka. Arany János alkotó tevékenységének kiemelkedő állomása Nagykőrös.⁵ Ennek ellenére különös számunkra, hogy a köztudatban Nagykőrös kevésbé jelentős, mert amikor valakinek is említjük, hogy nagykőrösiek vagyunk – az Arany János Múzeumból –, mindjárt rá is vágja: „Aha, Kiskőrös, Petőfi Sándor!”

Tehát Nagykőrös és Arany János ellenében a köztudat is Kiskőröst tartja kiváló emlékezetben, a magyar irodalom hatalmas egyénisége, Petőfi Sándor szülőhelyeként.

3 Petőfi Sándor, 1972, 934–935.

4 Kerényi Ferenc, 2008, 21–30.

5 Lásd Novák László, 1982a.; Törös László, 1982.

Petrovics-Petőfi Sándor szülei, édesapja Petrovics István mézárasmester („székálló”) és édesanyja Hruz Mária által szorosabban kötődik Nagykőrös szomszédjához, Kecskemét városához. Petrovics István üzleti kapcsolatban állt a várossal. Felesége, Hruz Mária rokona volt a Kecskeméten lakó Hruz Mihálynak, akinél Petőfi Sándor volt elszállásolva elemi iskolás korában (másik szállásadója volt Kovácsy Istvánné, Sándor keresztanyja). Az ő őse volt az a szlovák származású Hruz Mihály, aki Felső-Magyarországról lakatosmesterként vándorolt Kecskemétre még a XVIII. században. Evangélikus tótok voltak. Petrovics István székálló mézárasmester kapcsolatot tartott a helyi evangélikus tanítóval, Schifferdecker (Hajósi) Dániellel (a tanító sertéskereskedéssel is foglalkozott), aki 1828–1831 között tanította az evangélikus iskolában a kis Sándort.⁶

Hruz Mihály felesége volt Valaszky Eszter, aki 17 gyermeknek adott életet. A legidősebb leány Erzsike volt, aki – a költő által is megörökített – a „Cserebogár” című dalt énekelte a kis Sándorkának.

Petőfi Sándor elemi iskolás évei után többször járt Kecskeméten. A városban tartózkodott vándorszínészként 1843. január 15-től április közepéig. Mintegy félszáz darabot próbáltak, több előadásban szerepelt Petőfi is (pl. Shakespeare „*Lear király*” bolondját alakította). Ebben az időszakban tanult Kecskeméten Jókai Mór, aki a Jogakadémia diákja volt. Ekkor mélyül el Petőfi és Jókai között az 1841-ben, pápai diákoskodásuk során keletkezett barátságuk.⁷

A vándor színtársulat 1843 kora tavaszán Nagykőrösön is tartott előadást, így Petőfi Sándor ekkor már biztosan megfordulhatott a mezővárosban.⁸

Hogy Petőfi járt más alkalommal is Nagykőrösön, néhány közvetett és közvetlen bizonyíték utal rá. Petrovics Sándor 1841. március elején Pápáról jöttében, útközben Komáromban Jókai Mórhoz látogatott. Innen szüleihez utazott Dunavecserre, majd onnan fel Pestre. Vacséról szekéren indult rokonaihoz, Orlay Petrics Somához – Ceglédén át Szarvasra, onnan pedig – Mezőberénybe. Ceglédről minden bizonnyal Nagykőrösre vette útját, mert innen haladhatott tovább a Pestről kiágazó, a Tiszakécske és Tiszainoka közötti réven át haladó országúton Szarvason át Mezőberénybe.⁹

Hogy a költő valóban járt Nagykőrösön, egy verse tanúsítja, amelyet 1848. május utolsó napjaiban írt¹⁰, amikor Szabadszállásra utazott követválasztásra. Annak oka nem ismeretes, hogy miért éppen Nagykőrösön keresztül utazott¹¹, azonban azt részben a közleke-

6 Székelyné Kőrösi Ilona, 2001, 27–29.

7 Petőfi Kecskeméttel való kapcsolatához lásd Orosz László, 1990; Heltai Nándor, 1996.

8 Székelyné Kőrösi Ilona szíves tájékoztatását megköszönöm. Itt szükséges említést tenni arról, hogy a Petőfi-emlékhelyek között Nagykőrös nem szerepel. Lásd Asztalos István–Ratzky Rita (szerk.), 1996.

9 Arany János Nagyszalontáról Nagykőrösre utaztában 1851. november legelején ezen az útvonalon közlekedett szekéren. Lásd Zuh Imre, 2007.

10 A Petőfi összes verseit tartalmazó kötetek érdekes módon – az eredeti kéziratától eltérően – június 5–6-ra keltezik a költemény születését.

11 Nagykőrösön nem maradtak fenn erre vonatkozó dokumentumok. Mivel nem csupán egy napot tölthetett a városban a költő (átmenő utasként nem valószínű, hogy verset írt volna a városban), valószínűen olyan ismerős civis vagy kisnemes családnál szállhatott meg, akikkel még korábban, színi előadás alkalmával ismerkedhetett meg, amikor Kecskemétről színtársulattal vendégszerepelt Nagykőrösön. Arra is lehet gondolni, hogy Nyáry Pál ismeretsége révén időzhetett Nagykőrösön Petőfi. A Nyáregyházi Nyáry család Nagykőrös patinás közbirtokos családjai közé tartozott (Benkó Imre, 1908.). Valószínűbb azonban, hogy Petőfi a Beretvás közbirtokos nemesi família vendégszeretétét

dési viszonyok magyarázhatják (ekkor már közlekedett a vonat Pest és Szolnok között, amelynek fontos állomása Cegléd¹², azonban a Cegléd–Kecskemét közötti vasútvonal csak 1853-ban épült meg), másrészt rokoni kapcsolatai miatt is Kecskemét felé vehette útját. Az „*Uton vagyok s nem vagy velem...*” kezdetű versében ifjú hitveséhez ír 1848. május utóján:¹³

*Uton vagyok s nem vagy velem
Jó angyalom, szép kedvesem.
De jól tudom, lépésimet
Híven kíséri szellemed.
Csak azt tudhatnám édesem,
Minő alakban jársz velem?
Tán a szellő vagy, melly illattal
Röpül hozzám s játszik hajammal?
Az alkony pírja vagy talán
Amott az ég boltozatán?
Vagy tán az esti csillag, melly
Rreám ezüst sugárt lövel?
Vagy a madárka vagy, ki ottan
Ugy megdalolgat a bokorban?
Vagy a kicsiny virág vagy itt,
Ki úgy veti rám szemeit.
Miként, ha mondaná: oh törj le,
És vígy magaddal, tégy szívedre,
Mond meg nekem, sügd meg nekem,
Melyik vagy, édes kedvesem?
(Nagy-Kőrös) Majus, 848.*

Petőfi Sándor Szendrey Júliával 1847. szeptember 8-án kötött házasságot. 1848 nyárelőn már áldott állapotban volt (Zoltán fiukat 1848. december 15-én szülte meg Debrecenben), s bizonyára ezért sem tudott férjével tartani – a később viharosnak bizonyult – országgyűlési követválasztásra a Kiskunságba, Szabadszállásra.¹⁴ A szép szerelmes költemény nemcsak Nagykovácsán íródott, hanem közel száz év múltán oda is került vissza. Budapesten a „Lantos R.T.” könyvkereskedés 1928. december 11-én, „Szendrey Júlia születésének szá-

élvezhette. A család egyik kúriája a város központjában, a Patay utca és a Deák tér sarkán áll. Talán nem véletlen, hogy később, amikor Petőfi fia, Zoltán Nagykovácsán tanult a gimnáziumban, ott volt a lakása. A ház falán 1948-ban felavatott emléktábla is a költőt és fiát ábrázolja.

12 Kossuth Lajos népes küldöttséggel Jókai Mór társaságában 1848. szeptember 24-én érkezett vonaton Ceglédre, ahol megtartotta lelkesítő beszédét, majd innen toborzó körútját folytatva lovas kocsin utazott át Nagykovácsra, onnan pedig Kecskemétre (Novák László Ferenc, 1999). Érdekességként említhető meg, hogy Ferenc József osztrák császár 1852-ben szintén Ceglédre lovas kocsizó Nagykovácsán keresztül Kecskemétre, s a ma az Arany János Múzeumnak helyet adó kaszárnnyában (itt toborozták 1848 őszén a 13. Hunyadi és a 16. Károlyi honvéd huszárezredeket) tartott pihenőt. (Novák László Ferenc, 2001.)

13 A kéziratot az Arany János Múzeum Irodalomtörténeti Gyűjteménye őrzi (L. sz. 70.8.1.). A kézirat biznossága szerint a vers májusban született. A Petőfi Sándor születésének centenáriuma, 1923-ban megjelentett „*Petőfi költeményei*” című kötet csupán „Nagy-Kőrös” helyet jelöl. Az 1951-es kritikai kiadás „1848. június 5–6.” időpontot jelöl meg, s ez a dátum szerepel a későbbi kötetekben is.

14 Az országgyűlési választásra Szabadszálláson 1848. június 15-én került sor. Petőfit megbuktatták a követválasztáson. Tóth Sándor, 1996, 207–208.

zadik évfordulójára” hirdette meg azt az árverést, amelyen „Szendrey Júlia levelesládája” tartalmát kínálta megvásárlásra. Nagykőrös kiváló, széles látókörű és nagy műveltségű – Arany János Társaságot és múzeumot is alapító – polgármestere, dr. Dezső Kázmér is részt vett ezen az árverésen, s megvásárolt több Petőfi-autográfiát, köztük az „*Uton vagyok s nem vagy velem...*”, „*A hegyek között*”, valamint a debreceni születésű „*Hideg idő, hús őszi éj...*” című versek kéziratait.¹⁵

Petőfi Sándor „*Kutyakaparó*” című költeményének színhelyét a kőrösi lokálpatriotizmus, az Arany János Társaság néhai tudós vezetői – dr. Benkó Imrével és dr. Törös Lászlóval az élen – Nagykőröshöz, annak környékéhez kötötte. A Szeged – és ez irányából érkező és Szarvas-Kécske felől hozzá csatlakozó – főútvonal Jászapáti egykori Kocsér pusztájának központján keresztül vezetett Szolnok (Jászberény), Abony irányába. A Kocsér, Tetétlen, Törtel puszták hármashatáránál épült fel egy csárda, amely a „*Kutyakaparó*” nevet viseli. Ez a csárda Nagykőrös város egykori Tetétlen pusztáján áll. A *kutyakaparás*, *kutyakaparó* megnevezés az útszéli csárda rozoga, elhanyagolt voltára utal, hasonlóan a „*Rongyos csárda*”, „*Kuczorgó csárda*”¹⁶ névhez, amely a Duna-Tisza közén másutt is előfordult a XVIII–XIX. században, így a római katolikus Félegyháza környékén (a Hortobágy vidékén gyakori a *Morgó*, *Cserepes*, *Meggyes* csárdanév).

*Kívül-belül szomorú csárda ez,
A Kutyakaparó,
Éhen-szomjan szokott itt maradni
A jámbor útazó.
Mert eledelt nem kap, és hogyha csak
Rápillant borára,
Megátkozta Nóét, hogy szőlőt is
Vett be a bárkába.*

[...]

*Mogorva vénember itt a csaplár
Szavát sem hallani,
Száját ő csak azért tart, hogy legyen
Mivel ásítani.
Ilyen a csaplár, a vén Dömötör;
Hát a felesége?
Ez takaros menyecske lehetett
Annak idejébe’.*

[...]

Ő sem igen beszél; s ha szól, száját

15 Mezősi Károly, 1973, 320–322.; Novák László, 1978, 324. A kéziratot az Arany János Múzeum Irodalomtörténeti Gyűjteménye őrzi.

16 Ilyen nevű csárda állt Cegléd határán is: „*A Pest Jberényi országuton az ugynevezett kuczorgo csárda*” került megemlítésre 1866-ban. Pest Megyei Levéltár Cegléd Város Hirdetések jegyzőkönyve 1864/68. 18. sz., 1866. július 1.

Szidalomra nyitja,
Hogy a vármegye a betyárokat
Már mind kipusztítja;
Még mikor a világ ezeké volt,
Ha nem csordult, cseppent,
De ezek híjával a kereset
Egészen megcsökkent.

[...]

És amilyen ez a csárda,
Olyan a vidéke,
Körülötte a homokbuckáknak
Se' hossza se' vége.
A meztelen homokban alig teng
Egy-két gyalog bodza,
Mely fekete gyümölcsét nyaranként
Kedvetlenül hozza.

A harangszó a távoli falukból
Meghalni jár ide,
S az eltévedt madár körül néz csak
S odább megy izibe.
Még a nap sem süt itt úgy, mint máshol;
Bágyadtabb sugára,
Mint ha szánakozva tekintene
Az árva csárdára.

A csárdától vagy száz lépésnyire,
Kopár dombtetőn fent,
Senki által meg nem látogatva,
Áll egy régi kőszent;
Ennek is valaki egy kopott tarisznyát
Akasztott nyakába,
Mint ha mondta volna: menj isten hírével,
Mit állsz itt hiába!

– írja Petőfi, az 1847-ben Pesten írt költeményében.

A „Kutyakaparó csárda” legközelebb Nagykőröshöz esik, a mezőváros Tetétlen pusztája felé vezető út mellett áll. Cegléd, Abony, Szolnok és Nagykőrös távol fekszik innen, ahonnan a harangszót még szélvihar sem sodorja ide. Mivel közlekedés tekintetében jelentős az útvonal, forgalma sem elhanyagolható (pl. amikor Jászapátiról a heverő jószágot a kocséri legelőre hajtották, vagy a nagykőrösi terelték errefelé állataikat Tetétlenre, Karára).¹⁷ A hármaskor határhalmán kívül e tájon nincsen nagyobb kiemelkedés a homok borította térszínből, de kereszt állhatott itt is a határhalmok mellett, mivel a jász pusztát

¹⁷ Érdekességként említjük meg, hogy a XIX. század harmincas éveiben jászapáti zendülő kisnemesi közül többen a szegedi vár börtönébe zártak, akik a „javítóintézetből” történt szabadulásuk után Kocséron át, a főútvonalon mentek vissza Jászapátiba. Novák László Ferenc, 2011.

katolikus jászok birtokolták. A kocsmáros azonban nagykőrösi lehetett, mit a fogadás – Nagykőrösön megtalálható – „Dömötör” családneve bizonyíthat. Valójában a csárda Nagykőrös város Tetétlen pusztáján épült fel, s a város haszonvételeit gyarapította. Például a városi tanács kihirdette 1850. január 25-én, hogy „A város alsó Tetétleni csárdája folyó februarius 15^{én} dél előtti Istentisztelet után a Városházánál haszonbérbe adandó.”¹⁸

Petőfi költeményeiben említ pusztai csárdákat, de a „Kaparási csárda” helymegjelölése nem válik ismeretessé azokban.¹⁹ Nem valószínű, hogy a költő járt a nagykőrös-kocséri országúton, de az sem, hogy Ceglédről Abony felé szekéren vagy gyalog közlekedett volna. Abony és Cegléd határán is – az országút mellett – „Kutyakaparó” csárda létezett a XIX. században. A ceglédi főbíró jegyzőkönyvében például 1827. június 28-án jegyezték fel egy bűnesetet, amely „a Ceglédi Határban lévő úgy nevezett Ketskési vagy Kaparási Csárdánál a Szolnoki Utton” történt.”²⁰ A Kecskes vagy Kaparási csárdát és a körülötte fekvő földterületet Cegléd városa rendre bérbe adta árendánsoknak.²¹

A ceglédi Kaparási csárda is fontos útvonalban helyezkedett el, amelyen a Tiszántúlról, így Mezőberényből érkező – ahol Petőfi Sándor rokoni látogatásokat tett – kocsik, szekerek is közlekedtek.²² Ez a csárdaépület jó állapotban lehetett, mert az árendáns kötelessége és érdeke volt a karbantartása is, hasonlóan a másikhoz, amely – szintén Mezőberény felé vezető forgalmas út mellett állt Tetétlen és Kocsér puszták határán.

Arany János nagykőrösi gimnáziumi tanársága idején két alkalommal – 1852-ben és 1855-ben – járt tanártársaival Tetétlen pusztán, Inárcsi Farkas Elek kőrösi földbirtokos meghívásának eleget téve. A Nagykőrösről vezető s a Törteli útból Kocsér felé kiágazó út a Kutyakaparó csárda mellett vezet Tetétlenre, azaz a költő láthatta a csárdát, netán meg is fordulhatott benne. Amennyiben Petőfi Sándor erről a csárdáról írt volna költeményt, az bizonyára nem került volna el Arany János figyelmét, de a többi tanártársakét sem, hiszen köztudottnak kellett volna lenni számukra is, hogy a jeles költő, Petőfi Sándor járt ott, vagy arról a csárdáról emlékezett meg költeményében.²³

Arany János Tetétlen pusztán járva három verset írt. A „Tetétleni halom” címmel a honfoglaló Árpád vezér hagyománya ihlette meg a Nagy-Pengyom halom láttán, valamint az

18 Pest Megyei Levéltár Nagykőrös Város Hirdetmények jegyzőkönyve 1849–1850.

19 Petőfi Pesten, 1847 januárjában írta a „Kutyakaparó” című költeményét. A rozzant csárda, a római katolikus Félégyháza és környékén található pusztai csárdák látványa is hathatott a költő élményvilágára. Petőfi Sándor, 1951. 135–139., 375.; A kérdéssel kapcsolatban lásd Petőfi Sándor, 2008, 304–305.

20 PML CgV Bírói végz. Jkve 1826/27. 196. sz.; Vö. Novák László, 1982 b., A később épült vasútvonal kereszteződése melletti megállóhely környékén, a 4-es számú országút mellett állt, de elbontásra került az állami gazdaság területén a XX. század második felében.

21 „Bába András által haszonbérlettel Ketskési csárdához tartozó szántó földben van mintegy 90 véka alá való kukoritzának való föld...” – jegyezték fel 1851. március 9-én, majd 1851. augusztus 3-án arról szerezhetünk tudomást, hogy „Bába Molnár Andrásnak mult Pénteken a házatul a Kaparási Csárdáig a Kotsijáru egy fejsze le esett...” PML CgV Hirdetmények Jkve 1851–1853.

22 Itt szükséges említést tenni arról, hogy egy bűneset kapcsán Cegléd város tanácsa hasonló esetet dokumentált 1851. június 1-jén: „Mező berényi lakoss Mezey Mihály kotsiján volt Gyapju mennyiségből f. évi Majus 31^{ik} viradora a Ceglédi határban levő Kaparási Csárdánál zsákostul edjütt leavogván el lopták 1 mázsza 71 font gyapjut...” PML CgV Hirdetmények jkve 1851–1853., 15. sz.

23 A tetétlen-kocséri határszél csárdája napjainkban is őrzi Petőfi emlékét. Az egykori csárda, kocsmá falán elhelyezett márványtábla emlékezteti az arra utazókat, hogy Petőfi Sándor ott járt, s idézi fel a Kutyakaparó című vers sorait.

öreg pásztor ragadta meg figyelmét, Marci bácsi, akiről a „Vén gulyás” és a „Vén gulyás temetése” című verseit költötte.

Petőfi és Nagykőrös kapcsolatának utómozzanatai is vannak. Minden bizonnyal a család egyik tagjának iskoláztatása révén a Református Főgimnázium könyvtárába került az 1930-as években Nagy Pál leányának, Nagy Zsuzsikának irodalmi hagyatéka, amely Petőfi Sándor „Zsuzsikához”, „Farkaskaland”, „Így ni...”, „Lopott ló” című verseit tartalmazza.²⁴ A Petőfi Összes Művei 1951-es kritikai kiadása szerint a kéziratok elvesztek: „Zsuzsikához (Ne hozd, ne hozd azt a bort, kisleány!) 1844 tavaszán Petőfi Dunavecscén Nagy Pálnál lakott, minthogy a szülői házban nem volt megfelelő szoba számára. Ezt a versét, valamint az Éjjel [...] és a másik Zsuzsikához c. versét [...] is házigazdája leányához, Nagy Zsuzsikához írta. Mindkét Zsuzsikához c. vers eredeti kézírata az ő hagyatékából került később a nagykőrösi Arany János-gimnázium könyvtárába. A gimnázium igazgatóságától nyert felvilágosítás szerint a kéziratok a második világháború idején eltűntek.” Hasonló megállapítás tesz a kritikai kiadás a „Farkaskaland” („Eredeti kézírata megvolt a nagykőrösi Arany János-gimnázium könyvtárában. A gimnázium igazgatóságának közlése szerint a második világháború óta a kézirat nem került elő.”), a „Lopott ló” („Kézírata megvolt a nagykőrösi Arany János-gimnázium könyvtárában. A gimnázium igazgatóságának értesítése szerint a második világháború alatt a kéziratnak nyoma veszett.”). Az „Így ni...” versről nem történik említés a kritikai kiadásban.²⁵ Az eltűntnek hitt kéziratok azonban előkerültek, az Arany János Múzeum Irodalomtörténeti Gyűjteményének felbecsülhetetlen értékű autográf dokumentumai.²⁶

Petőfi emléke különös módon is kötődik Nagykőröshöz.

Petőfi Sándor igazi költő volt, s nem hadfi. Becsülettel fogott kardot, s harcolt Bem erdélyi seregében az orosz intervenció haderővel szemben. A végkifejlet idején, 1849. július 18-án indult utolsó útjára Mezőberényből, hogy csatlakozzon Bem seregéhez. Bem József és közötté kölcsönös bizalom és megbecsülés alakult ki. A hadvezér övta a szeretett, viszonylag gyenge fizikumú költőt a harcok veszedelmeitől, ezért a kormányhoz is elküldte hivatalos ügyben Debrecenbe. A költő őrnagyi rendfokozatot kapott, de annak viselése érzékenysége, sértődékenysége rangjának lemondása folytán – valójában a katonai kormányzat hivatalosan nem erősítette meg rendfokozatát –, kétséges maradt. Bem oldalán indult harcba Székelykeresztúrról a Lüders tábornok vezényelte orosz hadsereg ellen a Nagy-Küküllő völgyében, Segesvár térségében. A helyszínen látottak alapján – későbbi emlékezések szerint – fegyver nem volt nála, lovon sem ült – romantikus elképzelésnek tartható, hogy kezében papírt tartva jegyzetelt volna, Bem közelében sem tartózkodott – akinek életét Daczó Zsigmond székely huszárezred parancsnok mentette meg –, jóllehet a tábornok vezérkarához tartozott. A túlerővel szemben alul maradt Bem serege, meg hátrálásra kényszerült, hatalmas emberveszteségeket szenvedtek (1849. július 31.). Bem tábornok megmenekült, de a vezérkarának tagjai közül Zeyk Domokos százados rangú szárnységéje elesett. Egy orosz ezredes francia nyelvű felszólítására sem adta meg magát,

24 Novák László, 1978. 325.

25 Petőfi Sándor, 1951. Első kötet 1842–1846. 1851, 381–382., 388–389.

26 A szovjet Vörös Hadsereg 1944. november elején szállta meg Nagykőröst. A főhadiszállás, valamint a hadikórház a gimnázium épületében volt. Ekkor jelentős pusztulás érte a gimnázium könyvtárát, szertárait, azonban az irodalmi kincsnek számító Petőfi-kéziratokat valaki megmenekítette, az Arany-kéziratok nem tűntek el. A kéziratok felkutatásában, illetve előkerítésében dr. Törös László gimnáziumi magyartanárnak tulajdoníthatunk elvülhetetlen érdemeket. Neki is köszönhető, hogy Arany János születésének 140. és halálának 75. évfordulója tiszteletére készült – a Petőfi Irodalmi Múzeum szakmuzeológusai által rendezett –, a gimnázium épületében 1957-ben megnyitott Arany János Emlékmúzeum kiállításában helyet kaphattak a Petőfi-autográfiák is.

de miután kardja eltörött, pisztolyával agyonlőtt egy kozákot, majd végzett magával. Petőfi Sándort – aki szintén Bem vezérkarához tartozott – Fehéregyházánál látták utoljára, ahol nyoma veszett.

A több mint négyszáz hősi halott között nem találták meg Petőfi holttestét, jóllehet Bem tábornok kerestette szárnysegédjét. A hadtörténet kizárja, hogy orosz fogságba került volna a költő.²⁷ Bem oldalán nem valószínű, hogy az ütközet alkalmával civil ruhában mutatkozott a költő, de ha Petőfi honvéd egyenruhát viselt őrnagyi rendfokozattal, akkor az oroszok számára értékes hadifogolynek számíthatott a minden bizonnyal megsebesült költő.²⁸ Nyilván kommunikációs nehézségekkel nem küszködött Petőfi, ismerte az északi szláv tót, biblikus cseh nyelvet, németül is beszélt, franciául is, valószínűleg értette az angol nyelvet is. Tehát az ellenség figyelmét nem kerülhette el a magas rangú honvédtiszt, s nagy valószínűség szerint fogságba is ejthették (ha viszont civil öltözetben volt, és fegyver sem volt nála, akkor a csatározás hevében megjelenésével tűnhetett fel az ellenségnek a költő, akit megadásra szólíthattak fel). Hogy kiléte, azaz a forradalom vezéralakja, a harci kavarodásban ismert lehetett-e az oroszok számára, kétséges, akik csak a rangos katonát láthatták benne. Az viszont tény, ha a zűrzavaros helyzetben fogságba került és életben maradt is, az orosz hadsereg vezérkara „méltányos” lehetett vele szemben, hiszen nem adták át az osztrákoknak, mint történt az az aradi vértanú tábornokok esetében. A szabadságharc bukása után az oroszok részéről az osztrákoknak átadott foglyok között sem tűnik fel Petőfi Sándor alakja.²⁹

Petőfi Sándort a magyar nemzet nyomtalanul eltűnt hőségnek tekinti, s Fehéregyházánál szobrot állítottak emlékére. Ezt a trianoni ország- és nemzetcsönkítéskor a románok bosszúja elől vélt szülőhelyére, Kiskunfélegyházára hozatták, de ma is kőbe vésett arca mutatja a gyászos emlékű csata, a költő elvesztésének helyét, Fehéregyháza közelségében. A közeli Héjjasfalván domborul az a sírhalom, rajta obeliszkkal, amely Zeyk Domokos honvéd százados, Bem József tábornok szárnysegédje és több hős társának földi maradványait takarja.

Petőfi Sándor létét erősítheti az a tény, hogy az osztrák hatóságok a szabadságharc bukása utáni önkényuralom éveiben még életben lévőknek s bujdosónak tekintették (pl.

27 Hermann Róbert, 2001. 372.; Hermann Róbert, 2013, 62.

28 „Eltérnek a vélemények, hogy Petőfi aznap milyen ruházatban volt [...] Ami biztos, nem viselt egyenruhát és rangjelzést. Az emlékezők zöme említi vitorlavászon zubbonyát (emlékszünk, a nemzetőrség 1848 nyarán viselte) és fekete pantallóját. Hogy a zubbony alatt azt a fehér inget hordta, amit Petrics Soma megörökített a mezőberényi festményen, csupán föltételezhető. Szíjon hordott válltáskát láttak nála, s mivel többen említik a nap folyamán ismételt jegyzetelgetését, valószínűleg olyan noteszt és ceruzát is tartott benne, ami korábról, 1848-ból fennmaradt. Gyalokay ezenfelül a kocsiság alatt egy sűrű köpenyt és egy katonatiszti sapkát örökített meg. Ugyanő fegyvert sem látott Petőfinél az úton; aki kardot vizionált, az valószínűleg militáns reflexből tette...” Kerényi Ferenc, 2008. 457.

29 A foglyok átadásáról még Varsóban, 1849 májusában kötött, majd június 10-én véglegesített egyezményben döntött az orosz és osztrák katonai hatóság. Petőfi Oroszországban való léte éles vita tárgya: „Mivel írásos források csak véletlenül bukkannak föl a jövőben (romániai levéltárakban, orosz archívumokban), a legendák feloszlása érdekében is célszerű természettudományos, »kemény« módszerekhez folyamodni. Két területen lehet előrehaladni. Megpróbálhatjuk Petőfi Sándor DNS-ének kinyerését, ami bármilyen későbbi testereklye felbukkanásakor perdöntő bizonyíték lehet [...] A másik lehetőségre már Dienes András felhívta a figyelmet [...] Petőfi menekülési útvonala nagyrészt még bolygatatlan, csak mezőgazdaságilag művelt terület, és ezt a tájat elkerüli az észak-erdélyi autópálya útvonala is. A magnetométeres kutatás meghatározhatná a magányos sírok helyét. Az eltelt idő ellenére a helyzet nem reménytelen, a véletlenszerűen előkerült sírok legalábbis ezt mutatják. Legutóbb az 1960-as években bukkantak – gázvezeték építése közben – a fehéregyházi református templom mellett egy kisebb temetkezőhelyre, ahol az ütközet idején kötözőhelyként működő istenházban meghalt sebesültek feküdtek...” Kerényi Ferenc, 2008, 456. 467.

még 1850-ben sem nyilvánították halottá³⁰). Számos ál-Petőfi bukkant fel, amiért is hatósági körözést adtak ki ellene. A bukás után az osztrákok nyomoztatták a bujkáló honvédtiszteket³¹, s mindazon tárgyakat, dokumentumokat, amelyek a szabadságharc emlékét őrizték, a magyar függetlenség szimbólumának tekintettek (pl. fegyverek, Kossuth-bankók, különböző röplapok, nyomtatványok, könyvek elkobzása).

Petőfi Sándor eszmei és vélelmezett fizikai valósága, szellemissége az elnyomó hatalom félelmét váltotta ki. Ezt bizonyítják azok a hivatalos köriratok, rendeletek, körözüvények, amelyekkel felléptek a nemzeti érzelmek feltörése ellen. Az osztrák katonai hatóság például 1851. július 18-án a következő utasítást köröztette a helyhatóságoknál: „*cs. kir. pest budai kat. ker. parancsnokságától tett vett értesítés szerint utóbbi időben tapasztaltatott, miképp mind a' könyv, és műkereskedők, mind pedig más szabadalmazott [...] és egyéb kereskedők magyar forradalmi férfiak arc képeit nem csak az állományokbani felfüggesztésével, hanem egyszersmind eladásával is foglalkozik, vagy legalább kereskedési tárukba tartják, és így a' kérdéses képek köz szemlélését ingyen is lehetővé teszik. A' közrend és az országos béke érdek tekintetéből, a' cs. kir. III.^k hadtest főparancsnoksága egyetértőleg a' cs. kir. helytartósággal az illy nemű képeknek a' forgalombeli kizárását elhatároozván; – ennek következtében magyar forradalmi arc képeinek, és szobrainak akár minemű alakbani kitétele, 's ki fűggesztése, nem különben azoknak bármely anyagból leendő készítése szigorúan tilalmaztatik, és ezen kitétel nem csak azoknak eladására, 's egyébbenti terjesztése, hanem, a' kereskedési tárukban tartására, úgy szintén magányosokra is olly megjegyzéssel terjesztetik ki, hogy az áthágók minden esetre had törvény széki eljárás alá esendenek...*”³²

Petőfi Sándor forradalmisága veszélyt jelentett továbbra is az elnyomó osztrák hatalom számára. Például az 1851. május 26-án Kecskeméten, Keresztessy József „Pest Solt megye Cs. Kir. Főnök” által megfogalmazott, s a helyhatóságok vezetőinek címzett utasítása is ezt bizonyítja: „*Felsőbb helyről vett tudósítás szerint a' rossz gondolkodásúak közt Ausztriának jövője felől Petőfi által szerkesztett több gúny költemény és jóslat van forgalomban. Ennél fogva ön is felhivatik, hogy minden ezen gúny iratok szerkesztői, mind pedig azok szerzői ellen kellő ovatossággal szoros nyomozást tévén, azokat felfedezés esetében hadi törvény szék elébe állíttatás végett ide azonnal jelentesebe [sic!] az eredményről jelentése bevéartván.*”³³

Petőfi Sándor kedves és bensőséges barátja, költőtársa, Arany János költészetében, kiterjedt levelezésében nem található olyan megnyilatkozás, amely szerint Petőfi eltűnésével kapcsolatban tényszerű adat bukkanna fel. A bukás utáni apátiája, lelkiállapota nyomozható Arany költészetében is. E tekintetben csupán a még Nagyszalontán írt „*Letésem a lantot*”, „*Reményem*” című verseit említjük meg. Nagykorörsre kerülve 1851-ben közelebbről láthatta az irodalmi valóságot. Aranyt elkésértette Pest irodalmi életének színvonaltalansága. Tompa Mihály barátjának írta 1854-ben: „*Pestnek irodalmi világa nem sokat ér. Néhány szegény legény lézeng ott fel s alá, pénz és erély nélkül. De kiadókban sincs hiány vállalat minden nap tíz, hogy másnap megbukjék. Experimentumok mindenütt, ész és eszközök nélkül [...]*”

30 Kerényi Ferenc, 1998. 130–131.

31 Például a Nagykorös Város Levéltárában található Körleveleket tartalmazó Jegyzőkönyvben regisztrálták 545. szám alatt 1850. január 19-én Pest megye főispánjának, Szent Iványinak körlevelét: „*Molnár Lajos volt honvéd tiszt kerestetik, 's elfogatása esetében a' legközelebbi kat. parancsnokság által biztos őrizet alatt Aradra kísértetni rendeltetik.*”

32 Pest megyei Levéltár Nagykorös Város Körleveleket tárgyzó jegyző Könyv 1851^k évre. 124/ másolat. sz.

33 PML NkV Körleveleket tárgyzó Jegyző Könyv 1851^k évről 40/Eln. sz.

Valóságos magyar tempo...” Még 1853-ban azt írta Tompának, hogy „A szerkesztőkkel is meggyűlt a bajom. Tudod, az én lyrám »nagyon halk madár«, ritkán szól, akkor sem jól. Ezek az emberek pedig azt kívánják, hogy dúdoljunk derűre borúra, minden héten hatot: de az nem megy. Azaz menne, de nem lenne benne köszönet [...] Közelebb Pesten, a Komlóban rám mász Török János szorongatja a karomat válltól könyékig, teszi a szépet, megbámul elől is, hátul is, üdvözli benne a nem tom miféle csillagot, orrát az enyémhez nyomja, szájával a fületem leharapja stb. mi süll ki belőle? Felelet: egy felhívás: írjak az Igazmondó naptárba egy verset, mely magába foglalja Nagy-Lajos tetteit, kormányzatát, a fényes kornak teljes hű rajzát, aztán vonatkoztatva a mostani viszonyokra, fejtse ki, hogy a magyarnak nincs oka jövője iránt kishitűvé lenni; a nemzet nagyságát nem országok terjedelme, hanem erkölcsi ereje, műveltsége stb. teszi. Ez a feladat [...] őszinte szándékom összeírni valami kaudelwelchset...”³⁴ Lévy Józsefnek 1853-ban írott levelében Arany költészetének kilátástalanságáról beszél: „Hogy a lapokban ritkán látod költeményeimet: ez előtted szokott dolog lehetne; én másszor sem írtam sokat, bár a fizetésem ellen most panaszsom nincsen [...] De lyrából egy kissé már kinőttem, kivénültem, mondvacsinált érzelmeket nem tudok pengetni: eposnak pedig tárgy kell, olyan tárgy minék költőisége az embert mintegy megüssse, átvillanyozza, mert e nélkül egy jóra való ballada sem születik [...] a lyra kedély mozzanatot kíván, úgy az elbeszélő költemény is azt, azon kis különbséggel hogy a lyrában csak egy kell: a benső állapot eposban kettő: külső tárgy a belsővel egyhangzásban aczél és kova...” Nem véletlen, hogy Arany János költői aranykora, a balladakorszak nagykőrösi tanárságának idejére esik – ahol tudós történész tanártársak is tanítottak a református gimnáziumban –, s nem Nagy Lajost, az idegen Anjou- királyt, hanem a nemzeti uralkodót, Mátyást állította balladaköltészetének középpontjába (*Egri leány, Rozgonyiné, V. László, Mátyás anyja, Szibinyáni Jank, Hunyadi csillaga, Pázmán lovag* stb).³⁵

Petőfi Sándort nem emlegeti Arany a szabadságharc bukása után, azonban, hogy Szendrey Júlia férjhez ment már 1850-ben – ami bizonyosságul szolgál a költő halálára –, az a költőbarát nemtetszését váltotta ki. Arany János a családdal tarthatta a kapcsolatot, hiszen Petőfi Zoltánnak keresztapja, felesége pedig keresztanyja volt. Petőfi fia – jöllehet római katolikusnak keresztelték – a szarvasi evangélikus gimnáziumban tanult. A hányatott életű diák, a nemzet halhatatlan költőjének félárva fia nem jeleskedett a tanulmányokban. Annak ellenére, hogy Arany János 1860-ban elhagyta Nagykőröst, Pestre költözött családjával, tartotta továbbra kapcsolatot a régi munkahelyével, illetve tanártársaival (az általa is nagyra becsült, bohém életű Szilágyi Sándor még itt tanított). A költő közbenjárása által tanulhatott Petőfi Zoltán a nagykőrösi Református Főgimnáziumban. Az 1865/66. tanévet igazoló bizonyítványát az Arany János Múzeum őrzi.³⁶

Miként Arany Jánosnak, úgy Petőfi Sándor emlékét is híven ápolja Nagykőrös. Nemcsak az Arany János Múzeum, de a város és iskolája is. A költő és fia (a „két Petőfi”) kettős arcképét ábrázoló bronz domborművet azon a Beretvás-féle kúria falán helyezték el a Patay utca elején, ahol Petőfi Zoltán lakott a nagykőrösi diáksága idején. „Nagykőrös város közönsége” Molnár Gyulának ezzel a műves alkotásával is tisztelgett 1948-ban a szabadságharc századik évfordulóján, emlékezve a nagy költőre. Egy általános iskola is felvette Petőfi Sándor nevét, s annak udvarán Petőfi Sándor mellszobra is őrzi a költő halhatatlanságát és Nagykőröshöz fűződő kapcsolatát.

34 Arany László, 1900, I. 338. 395.; Vö. Novák László, 1982. 123.

35 Novák László, 1982. 115–117.

36 Novák László, 1980, 91.

Irodalom

Arany László (szerk.)

Arany János levelezése íróbarátaival I–II. Budapest.

Asztalos István – Ratzky Rita (szerk.)

1996 *Petőfi-emlékhelyek a Kárpát-medencében.* Petőfi Sándor Társaság, Kiskőrös

Benkó Imre

1908 *Nemes családok Nagykovácsán 1848 előtt.* Nagykovács

Györffy István

A magyar nép – magyar föld. Sajtó alá rendezte és a bevezetőt írta Györffy György. Turul Kiadás, Budapest

Magyar falu – magyar ház. Sajtó alá rendezte Györffy György. Turul Kiadás, Budapest

Heltai Nándor

1996 *Kecskemét.* In: *Petőfi-emlékhelyek a Kárpát-medencében* (szerk. Asztalos István–Ratzky Rita). Kiskőrös, 75–85.

Hermann Róbert

2001 *1848–1849. A szabadságharc története.* Korona Kiadó, Budapest

2013 *Nagy csaták 16. A Magyar Függetlenségi Háború 1849.* Duna Könyvklub, Budapest

Kerényi Ferenc

1998 *Petőfi Sándor élete és kora 1823–1848.* Unikornis Kiadó, Budapest

2008 *Petőfi Sándor élete és költészete.* Osiris Kiadó, Budapest

Mezősi Károly

1973 *Kiseb Petőfi-tanulmányok. Studia Comitatusia* (Tanulmányok Pest megye múzeumai-ból) 2. Szentendre, 315–332.

Novák László Ferenc

Az Arany János Múzeum története. In: *Tanulmányok Nagykovács történetéből és néprajzából* (szerk. Novák László), *Az Arany János Múzeum Közleményei – Acta Musei de János Arany nominati I.* Nagykovács, 325–357.

1982a *Arany János és Nagykovács.* In: *Arany János-tanulmányok* (szerk. Novák László). *A Nagykovácsi Arany János Múzeum Közleményei – Acta Musei de János Arany nominati II.* Nagykovács, 85–134.

1982b *Cegléd mezőváros a XVIII. században és a XIX. század első felében.* In: *Cegléd története* (szerk.: Ikvai Nándor), *Studia Comitatusia* (Tanulmányok Pest megye múzeumai-ból) 11. Szentendre, 1982, 121–188.

1999 *Kossuth Lajos szerepe a nemzeti véderő szervezésében és mozgósításában a Három Városban.* *Az Arany János Társaság Évkönyve XXIII.* Nagykovács, 71–69.

Arany János Múzeum. *Az Arany János Múzeum Kiállítási Monográfiái I.* Nagykovács.
Ferenc József-habsburg császár 1852. évi látogatása Nagykovácsán. In: *Kutatások Pest megyében* (szerk. Korkes Zsuzsa). Tudományos Konferencia III. Pest Megyei Múzeumi Füzetek Új sorozat 6. Szentendre, 286–290.

2011 *Nemesi ellenállás a Jászok országában, különös tekintettel Jászapátira.* Zounuk. *A Jászok Ország-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve 26.* Szolnok, 109–158.

Orosz László

1990 *Kecskemét Irodalmi öröksége*. Kecskeméti Lapok, Kecskemét

Petőfi Sándor

1923 *Petőfi Sándor költeményei*. A költő születése századik évfordulójának emlékére kiadja Budapest székesfőváros közönsége a költő arcképével I–IV. Budapest

1951 *Petőfi Sándor összes művei I–IV*. Akadémiai Kiadó, Budapest

1972 *Petőfi Sándor összes költeményei*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest

2008 *Petőfi Sándor összes művei 5. kötet. Petőfi Sándor összes költeményei (1847)*. Kritikai kiadás. Sajtó alá rendezte Kerényi Ferenc. Akadémiai Kiadó, Budapest

Sz. Kőrösi Ilona

Petőfi kecskeméti iskolája és tanítója. In: „A kényes úrfi s a rongyos baka”. Tanulmányok a két halhatatlan pápai diákról (szerk. Mezei Zsolt). Pápai Református Gyűjtemények, Pápa, 27–36.

Tóth Sándor

1996 *Szabadszállás*. In: *Petőfi-emlékhelyek a Kárpát-medencében* (szerk. Asztalos István – Ratzky Rita), Kiskőrös, 203–214.

Törös László

1982 *Amikor a „fél-Akadémia Nagykőrösön lakott*. In: *Arany János-tanulmányok* (szerk. Novák László). Az Arany János Múzeum Közleményei – Acta Musei de János Arany nominati II. Nagykőrös, 203–294.

Zuh Imre

2007 *Arany János Nagykőrösre kerülése*. In: *Az Alföld vonzásában*. Tanulmányok a 60 esztendő Novák László Ferenc tiszteletére (szerk. Ujváry Zoltán). Az Arany János Múzeum Közleményei – Acta Musei de János Arany nominati XII. Nagykőrös–Debrecen, 311–316.